

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 30, 2012.

ЧЕРНОГОРСКАЈА АКАДЕМИЈА НАУК И ИСКУССВ
ГЛАСНИК ОТДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 30, 2012.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE SECTION OF ARTS, 30, 2012.

UDK 7.038.55

Žarko ĐUROVIĆ*

DA LI JE PERFORMANS UMJETNIČKI MEDIJ

Apstrakt: Ima više medijskih vrsta koje se ne mogu cjelovitije razgraničiti: da li i koliko imaju veze sa umjetnošću. Tu je autor ovog teksta bio izbirljiv, izdvojivši u performans samo ona stvaralačka izvođenja koja ostavljaju trag domišljatosti i igrajućeg umijeća na slušaocce ili gledaoce.

Ključne riječi: igra, preoblikovanje života, likovnost, zvučni efekti, urbana sredina

Ništa nije poraznije nego sputavati maštu u razmahu. Ona me podsjeća na ptice u nebnom zavičaju. Osvajajući nebo, ptice u stvari potvrđuju smisao svoga postojanja, jer je let njihova najvažnija egzistentna atribucija. Da nije prostora i nebne zastirke, ne bi se mogla zasnivati potreba njihovog osvajanja.

Let ptice u nebo sam je za sebe performans.

Fenomen njene igrovitosti sažima u sebi više kombinacijskih odigranosti. Mi se za taj let vezujemo kao za nešto zagonetno i impresivno. Rekao bih usklično. Posebno to važi za laste i pčele.

Tjeran nekim unutrašnjim podsticajem, koristeći likovni elemenat, sačinio sam tridesetak pjesama u tzv. „crtajućoj formi”, ne misleći da sam time narušio poetsku vokaciju. Samo sam joj dodao jedan novi vizuelni efekat. Lično smatram da tako ostvarene pjesme imaju obličje performansa.

Moramo znati da stvaraočeva vizija inklinira tajanstvu raznih i raznolikih ukrštaja. A ona živi jednako u biću i u prirodi. Za nju ćemo s pravom reći da je osnova kreacije. Nebo je objekt, a let ptice kreacija.

* Akademik CANU

Ako se metaforički odredimo prema naznačenoj pojavi, ako joj tražimo bilo kakvu razjasnicu, uočićemo da je vizija kod pravog stvaraoca uvijek otvorena za nove spoznajne diskurse. Najviše u složenim čudima prirode: neba, flore, velelepni razlomaka svjetlosti, cirkulacije vodenih tokova i slično. Ako umijemo stvari da razlučujemo i da u njima tražimo korijene života, dolazimo do saznanja da njegova svrha leži u sferi igrajućeg faktora. Njenim se zateznim lukom, ako je dobro pozicioniran, dobija obličje performansa. Njime su obuzete sve sintakse. I ona koju čine riječi i ona koju formiraju znakovi. Posebno oni koji imaju snažnu simboličku supremaciju. Najčešće oličenu putem slobodno eksponirane linije kao fluidne likovne datosti. Njenu plodnu upotrebu sretamo u crtežima i slikama Anke Burić. Ona lepezu svoga stvaralačkog umijeća širi na medij tzv. konceptualne strukture. Odatle do performansa samo je jedan korak. I ona ga je uspješno demonstrirala u jednoj TV emisiji. Umjetnici najčešće pažnju usmjeravaju na erotopos, što je razumljivo. Čulno diktira doživljajnu senzibilnost. I Burićeva je osjetila prednost toga uslova, dajući mu refleks fine likovne vizuelizacije. Tu zapažamo i erotički idiom diskretno naglašen. Bez njegove kopče ne može se zamisliti čovjekov korak u život. On predstavlja dominantnu nit performansa.

Pokušaću da naznačim šta je u performansu kao umjetničkom mediju bitno. Po čemu se prepoznaje i šta nudi. Kada je nastao i putem kakvih se vidova manifestuje. On je nova i rekao bih avangardna pojava, koja činom svojevrstne vizuelizacije prostora (i ne samo njega), pruža *izvođačima* mogućnost da iskažu svoje opsesije u diskurzivnim formama i dejstvima, a sve sa ciljem bjekstva od istrošenih životnih modela.

Nadrealizam je prvi inaugurisao potrebu navedene smjene, ostavljajući prostora i drugima (dadaistima, zenitistima, signalistima) za rušenje odveć ubajačenih konvencija u umjetnosti: slikarstvu, poeziji i filmu u prvom redu (Pikaso, Dali, Elijar, Breton, Aragon, Bunjuel). Iz osnove se mijenja slika pomenutih disciplina. Razne inovacije čine ih avangardnim. Tu mislimo na iskazne fenomene, koji se okreću apstrakciji i simbolu kao oblicima moderne recepcije. Na tom putu traženja novih oblika došlo se i do performansa.

Iako sazdan na podlozi eksperimenta, performans kao medij teži javnoj promociji. Nudi različitost eksponaže, a od autora zavisi (grupnog ili pojedinačnog) koliko je ponuđena umjetnina zavrijedila da je posvojimo kao osobenu stvaralačku inicijaciju. Složićemo se sa mišlju da je performans reagens na društvene pukotine i da njegova moć manifestovanja ni-

je bez ambivalentnog kreacijskog značenja. Čak bih rekao da je preporučljiv kao vrsta „osvježavajućeg napitka”.

Težnja za izdvojenošću oduvijek privlači pažnju radoznalaca, naročito u umjetnosti. Zato performans treba posmatati kroz takvu prizmu. Zašto? Zato što je provokativniji od postojećih vidova komunikacije. I zato što se oslanja na vizuelne efekte. Plijeni posmatrača a često ostvaruje neku vrstu fizičkog dodira sa njima. Nekad i sa ulogom saudruživanja.

Vrsni tumač modernih stremljenja u umjetnosti Zoran Gluščević, obrađujući temu performansa, s pravom kaže da se određena konvencija može onemogućiti samo ako se neprekidno mijenja njen uzans. Nužno ga je mijenjati, ali se pri tom mora voditi računa o očuvanju kreacijske strukture. Ako nešto nema oblik i supstancu, lišava se te uslovnosti. Da li je performans kreacija? Ja mislim da jeste. Posjeduje poseban vid opštenja sa javnošću. I za njega je, dabome, potreban imaginativni refleks. Riječ je o refleksu koji oploduje doživljajnu vizuru.

Kako se tvori performans? Ima više oblika tvorenja. Osnovno se sastoji u pomjeranju kreacijske ravnoteže. Nešto što je bilo ovdje, voljom izvođača, preseljava se u drugu vrstu kreacijske penetracije. Zavisno od toga šta se njime emanira i prezentuje. Najvažnija rola pripada artikulatoru performansa. On mu daje funkciju i obojenost. Živi koliko traje čin njihovog dejstva. I mizanscen je važna stvar u ogledalu performansa kao selektovane kreacije. Kolažira se putem raznih udjela – likovnog, govornog, muzičkog, filmskog. I pantomima se koristi kao izvedbena ekskluzivnost.

Funkcije performansa su raznolike po obliku izvođenja i po vrsti poruke. Mnogi njegovu pojavu smatraju skokom u ništa. Brzo se dogodilo i još brže nestalo! Međutim, ima i drugih zagovaranja. Da performans ne mora da znači praznu igru. Njime se može paradoksirati sve ono što nazivamo prvljavim rubljem vremena. Drugim riječima, performans je označavanje skoka u paradoks, u iluziju, u pobunu ili u neku drugu životnu odredivost. Prizor skoka je subverzivan i zato privlačan duhu. Sa suncem živi i njegova sjenka. Ne isključuju se. Kad bi tako bilo, potrle bi se mnoge uzajamnosti života.

Kako nastaju društvene smjene, tako nastaju i estetske. Nova potiska staru. Kod nove je delta šira i mnogoznačnija. I performans se udjenio tu kao jedan od njenih rukavaca. Ne toliko važan kao drugi, ali ipak važan. Ima svoje premise i značenja, što znači da egzistira kao sastavni dio vizuelne umjetnosti, koja priziva i ritualne oblike mitemskih slika, pokreta, zvukova i mnogo čega još. Lično mislim da se raznim per-

formansima može na dejstven način razglobiti unutarinja antinomija naših konzumentskih zahtjeva. Pa i onih koje podstiče zabavljajući razlog. Pored „zabavljčkog” performans se okreće i kreativnoj izražajnosti kao nosećoj tangenti.

Performansom se vrši ritualizacija odabranog trenutka. On sebe oznažuje naizmjeničnim smjenjivanjem vizuelnih i drugih kodova, ograničenih rokom trajanja. Kao kod svake ospjene. Pojavom kamere oživi vlastiti status. Igra dobije novo imenovanje, a time i nešto produženi tragi. Najviše se obavlja u urbanim prostorima, na ulici ili trgu. Može i drugdje. Ali su pomenute destinacije najatraktivnije. Kamera tu ne služi radi svjedočenja koliko radi izvedbene ritualizacije trenutka. U njemu ćemo prepoznati i dramske tenzičnosti, sa elementima iluminacijske projekcije, što povećava privlačnost performansa. Dobro izveden performans sposoban je da ispuni i tako zamišljene težnje. Istina, on zavisi od toga čija ga ruka protežira. Ako se vješto rukuje s invencijom, opredmetiće, makar i na časak, suštinu i karakter performansa.

Imao sam prilike da u jednom privatnom muzeju u Beogradu vidim instalaciju poznate skulptorke Vide Jocić pod naslovom „Apel za mir”. Doživio sam to kao svojevrsni performans o relativnosti ljudskih sudbina. Kao logorašica Aušvica pokušala je ovom instalacijom da apostrofirala zlo koje zna biti iznad moći razuma. Trideset skulptura razvrstanih u nekoliko redova, sve istovjetne jedna drugoj, molitveno mirnih, prosto mole iz takve pozicije da se ne nastanjuje noć u čovjekovoj svijesti. Osjetio sam potrebu da se tim figurama pridružim, što sam i učinio, premetavajući u razmišljanjima slične prizore iz golotočkog pakla. U trenutku poistovjećenja sa ovim figurama glasno sam kriknuo, da me je nekoliko posjetilaca iznenađeno pogledalo. Iznutra sam bio bolom raspet. Krik je bio njegov nekontrolisani produkt. Možda je ovaj prizor postao nesvjesna pritoka jedne vrste performansa sa kobnim znakom. Odmah iza toga izmjerio sam puls. Domogao se rizične skale. Moje sestre – logorašice razumjele su moj krik. Posjetioci to nijesu morali!

Šta zaprema i šta odlikuje prirodu performansa? Po svome duhu mora biti provokativan. Samo takav može da izazove dublje osjećanje. Život slikara Dalija bio je tvoren na podlozi uvijek naglašenog performansa. Pomoću šiljatih brkova, koji su podsjećali na antene, preko njih, po sopstvenom kazivanju, emitovao je svoje „skandalizirane” postupke, koji su, u stvari, predstavljali posebnu filozofiju života. Po mnogo čemu perverznu, ali mobilnu po svome dejstvu i značenju. Dalijevi ekscesi uslovljavali su rađanje velike kreacije. Čujmo šta kaže ovaj slikarski genije: *Perverzija*

i porok najrevolucionarniji su oblici misli i ponašanja. Zato što u njima ima puno virova tajanstva. Jednostavno se želi reći da je umjetnosti imanentno osjećanje „protivprirodnosti” u svemu. Objasnjavajući ovu materiju jedan poznati znalac filozofije ide toliko daleko da kaže da je od svih seksualnih nastranosti najčudnija čednost.

Odakle performans izvlači pređu svojih iskaznih determinacija? Gdje bi ako ne iz lavirinta uskomešanog i nesrećnog života. To najbolje pokazuje primjer planetarne kraljice performansa Marine Abramović. Ona je njen prvi začetak vidjela u tajnovitosti slovnih znakova, iscertavajući ih s puno invencije. Svako slovo ima magijsku projekciju i izvan njega samog. Zato što je vezano za simbol, koji otključava kreaciju. Poslije je došlo do oblikovanja dubljih egzistentnih svjetova.

Već na samom startu karijere, prije skoro četiri decenije, Abramovićeva je veoma pronicljivo futurizirala poetiku svoga likovnog stvaralaštva: *Počela sam bez bilo kakvog, u početku određenog cilja, da se igram sa slovima. Onda sam počela da o njima razmišljam, sve više i više i da pronalazim frapantne stvari – foneme najvažnije: vezu između mene i slova i mog slikarstva. Bez te veze ja ne bih ništa mogla da napravim!*

Slova su u budućem radu dobila obrise većih slikarskih zahvata bića i kosmosa. Njeni su kreativni izvori mašta. Tu se određeni znakovi ne profiliraju samo kao semantički signal već i kao ikonografski elementi sa modernom grafičkom formom.

Abramovićeva svoju likovnu simboliku širi u više vrsta. Čak i na „fizičke radnje”, koje posredstvom imaginacije prestaju to da budu. Postaju mapa bogate ekspresije koja začas zaposjedne čula i njima gospodari. Podosta na nadrealan način, budući da ta vrsta korespondenta ima najplodotvorniji radijus.

Performans je dozivanje neobičnog. Njime režiramo fikciju kao umjetničku propulziju provokacije, a ona je slična dijamantu koji nastaje kristalizacijom magme u velikim dubinama. Abramovićeva dobro zna da se pritiskom na fiksirano formira umjetnina koja ima dijamantsku čvrstinu i trajajući sjaj. Svaki njen performans ima jako eksplozivno punjenje. I kad je usmjeren na kosmičke motive i kada se bavi temama patogene nomenklature života. Ona samo umije da eksponira vrhunsko, ne plašeći se škorpija i strmoglava.

Nećemo zaključiti izlaganje o performansu.

Bez snažne fikcije se ne može razvijati umjetnički medij – pjesnički, likovni i drugi. Ali zato fikcija mora biti temeljno ugrađena u nosače ideja i misli. Performans ima neobične načine izvođenja. Njime se ne za-

klanja ono što se zove kreacija. Ovdje se transferiše kao posebno iskazana sublimacija. Za nas je važno da nas uči simbiotičkim slobodama, koje se mogu koristiti u svim medijskim vrstama i podvrstama kao dragocjen podsticaj.

Kod performansa atraktivan detalj, zamišljen u mašti izvođača, stiže primat senzacije, budući da je senzacija kolijevka ove neobične igre. U narodu je prihvaćena kao *zevzečenje*. Ono i na javnim skupovima bude nemalu znatiželju. Naime, *zevzečenje* se često preobraća u probrani humor.

Da li njegova javna inscenacija ima umjetničke elemente? U nekim slučajevima ima. S pažnjom se mjeri kako se na javnoj sceni izvodi čin neke performansne ludorije.

I na planu jezika moguće je postaviti performansku instalaciju. Jer i jezik je biće, koje vlastite kretnje, potpomognute maštovnom igrarijom, može da sklopi u sonetnu ili neku drugu poetsku strukturu. Od pjesme se može stvoriti i crtež, a da time ne budu narušeni ni jedno ni drugo. Običan bijeli kvadrat u jednoj eksperimentalnoj pjesmi ima naziv *Bela pesma*. Mnoge se performanske modifikacije izvode u muzici, slikarstvu, teatru.

Istaknimo i to da neće zasmetati onome ko se razumije u igru simbola da oni u igru unose raznolika značenja. A mi dobro znamo da značenje implicira umjetnički fenomen. Pa i kad je iskazan u performanskom obliku.

Razbijeno jaje o tvrdu podlogu može biti izazvano nepažnjom. Međutim, ta nepažnja, ako smo pri sebi imali fotoaparat, „preslikala” je poznatu tuču dva jarca na brvnu. Eto, i razbijenim jajetom može da se instruiira ekskluzivna novatorija performansa.

Nijesu li mnoge pjesme signaliste Miroljuba Todorovića napisane kao performanska vokacijska majstorija. U njihove je slovne znakove smještena snažna vizuelna komponenta.

Živeći u eri elektronske civilizacije, umjetnost mora da mijenja adaptivna svojstva: da transformiše novi tehnološki svijet u izmijenjene kreacijske modele. Ne treba smetnuti s uma da je istorijska svijest dobila novog „suigrača” – tehničku svijest, a sa njime i odgovarajuće psihološke indukcije. Na tu osobenost promjene umjetnost je morala reagovati ako želi da uhvati korak sa zahtjevima nove komunikacijske uslovljenosti. Ona je imanentna prirodi sada već složenog i ubrzanog civilizacijskog preobražaja.

Time se ne poništava svijet čovjekove mašte i osjećajnosti, nego se ova dva sudbinska fenomena „presvlače” u nove iskazne datosti, ne odričući se „usluga” kompjuterskog tipa, budući da se u kompjuter ugrađuje čovjekova misao i mašta. U stvari, računar je preobraženi čovjek, a signalizam kao pravac u umjetnosti želi da uzajamne „usluge” čovjeka i računara dovede u uzajaman odnos. Da ih zbliži. Da im dâ protočniju artikulacijsku atribuciju, uvodeći u komunikacijsko opštenje nove simboličke, asocijacijske postulacije i značenja. Dakle, da zasnuje nedidaktički jezik. Jezik otvoren za modernu svijest!

Performans, ako je izveden u postupku dobrog šoumena (žonglerski pokreti tijelom, ekvilibristika muzičkog izvođenja), predstavlja nominaciju željenog spektakla. Uvrstimo i to u nomenklaturu performansa.

Neki misle da se performansom, bez obzira na to šta ima za predmet prezentacije, poriče umjetnost. Ona je umrtvljena ako iz nje ne izbija estetski fluid. Može biti „ispričan” na razne načine. Pa i igrom tijela, što najbolje čine pantomimičari. Imao sam prilike da jednog takvog virtuoza pantomime gledam u Parizu. Zvao se Žorž Kleman. Njegov nastup imao je izuzetno performansko obilježje.

Performansu osporavaju pravo na umjetnički tretman jer ga ne prate ili malo prate teorijske opaske i mišljenja. Jednostavno mu „prišivaju” termin igra bez ničega, što ne mora biti tačno.

U nekom performansu možemo pronaći visoki koeficijent umjetničkog efekta. Spontano zasmije zaglednika nekim zavodljivim gegom ili doskočicom. Na nekim seoskim prelima sretamo mnoge domišljatosti, kao *traženje prstena, primjena fizičkih zadlanaka*. I to spada u vrstu običajne performanske narodne igre.

Klovn prestaje da bude klovn ako mu oduzmete klovnovske sklonosti – od odjeće do humornog gesta. Duhovitost može da bude arhitekt ulične ili neke druge igrajuće scene. Važno je da mora biti pasionantna, sa zavidnim stepenom izvođačkog umijeća. Neka vrsta iluzione maštarije, gdje je uobičajena konvencija suvišna. Dodestovo pozorište iz Podgorice organizovalo je nekoliko dramskih igara iracionalne sadržine – ulaženje u tuđe stanove bez odobrenja vlasnika. Policajac koji je privodio „prestupnika” nesvjesno je postao promoter performansa.

Sve izvođačke finese nijesu po volji kreatora performansa. Mala priča koju ću ispričati, iako djeluje bizarno, dobila je priznanje najčešće gledane televizijske emisije. Nju su katalogičari senzacija uvrstili u svojevrсни performans. Ja sam je pjesnički izložio ovako:

*Lav halapljivo čovjeka jede
Kamerman iz blizine snima*

*Scena morbidna i ekskluzivna
U totalu*

*Posljednji trzaji žrtve
Naglašeni posebno*

*Kamerman ne pruža nesrećnom pomoć
Iako je imao revolver za pojasom
Da je to učinio izostala bi snimljena scena*

*Ovako svijet gleda kako u lavljim čeljustima
Okončava čovjekov život.*

Zahvaljujući vjerodostojnosti kamere, zlo se više ne ukriva. Postalo je javni servis bizarnih životnih storija. Šta će na to reći pisac? Gluvost bi bila nepojmljiva.

Ovdje je performans dobio značenje okrutnog paradoksa!

Žarko ĐUROVIĆ

IS THE PERFORMANCE AN ARTISTIC MEDIUM

Summary

In the artistic practice there are more forms that express creativity of creator. It's literature somewhere, somewhere film, somewhere painting. In this forms there is a phenomenon that gravitates (not quite) one of these parts. They can be art or it's appearance. If it is a good creator, as Marina Abramovic, then the illusion turns into art. The idea of performance is based on that.